

Jacek Kochanowicz

ЗАВОЯТ НАДЯСНО

Полският политически пейзаж през първото десетилетие на XXI век

През ноември в корабостроителницата в Гданск, където преди двадесет и пет години бе поставено началото на движението Солидарност, Ярослав Качински заяви пред своите симпатизанти, че "сега ние сме там, където бяхме тогава, а те — където беше МОГМ (Моторизирани отряди на гражданската милиция (ZOMO))." "Ние" означаваше неговата партия, ПиС (Право и Справедливост (PiS)) и правителството, което той оглавява, а "те" — всички негови опоненти. МОГМ, разбира се, е акронимът на придобилите позорна слава комунистически сили за борба с масовите безредици, един от символите на военното положение, наложено през 1981, целящи унищожаването на Солидарност. Чуха се много недоволни възгласи от страна на членове на бившата антикомунистическа опозиция, които сега не подкрепят ПиС и които смятат, че Качински е отишъл твърде далеч, но те изглежда не го смутиха. Всъщност той се специализира в употребата на силни думи и категорични изказвания, когато квалифицира и атакува своите опоненти. Близките му сътрудници следват с жар неговия пример. Либерално ориентирани интелектуалци, стачкуващите лекари, журналистите и юристите са мишена на остра критика от страна на ПиС. Тя стига дори до изказвания, имплицирани, че Конституционният съд нарочно създава пречки за провеждането на реформите, от които страната се нуждае.

Лидерите на ПиС говорят без заобикалки — езикът им е поляризиран, понякога обиден; опонентите им биват представени като нечестни, антипатриотично настроени, интересуващи се единствено от собствените си материални и политически интереси. И това е нещо повече от обикновена реторика — всъщност тук виждаме отразена самата същност на политиката на ПиС. Тя се основава на дихотомна визия за света, в която "ние" означава доброто, е "те" — злото, както и на усещането за мисия. И тази мисия е преустройството на Полската държава и на полския обществен живот според ценностите, в които вярват лидерите на ПиС. Те се представят като патриоти, консервативно ориентирани, акцентиращи върху социалната солидарност и яростно антикомунистически настроени. И това им носи значителна подкрепа — около 30% в различните проучвания на общественото мнение. Приблизително същата е подкрепата за другата партия, която се самоизтъква като "десницата" — Гражданска Платформа (ГП). Левите се борят за около 10 % одобрение, а либералите едва се виждат в социологическите проучвания. В този смисъл, в полската политика е налице очевиден завой надясно, поне в първите години на настоящото десетилетие, когато управляващия по това време Съюз на демократичните леви (СДЛ) започна стремително да губи подкрепа. (За изборните резултати за Сейм, долната камара на парламента, през 2001 и

2005 вж. Таблица 1 в края.) На какво се дължи този завой надясно? За да мога да предложа възможен отговор на подобен въпрос, е необходимо да се спра по-подробно на каузите, които защитава полската десница, и на нейните вътрешни конфигурации.

Моралната революция

ПиС дойде на власт с лозунга за "морална революция", необходима за да доведе до формирането на "Четвъртата Република" (Czwarta Rzeczpospolita). Тя би трябвало да замести Третата, основана през 1989, която — според ПиС — в действителност е била провал. Лидерите на ПиС, братята Качински, произхождащи от патриотично семейство, взело активно участие в полската антинацистка съпротива и тясно ангажирано с демократичното опозиционно движение преди 1989, фокусират по-голямата част от реториката си върху посткомунистическия период. Според тях трансформацията не е доведена докрай, тъй като Третата Република е позволила образуването на сенчести мрежи, зародили се по времето на държавния социализъм. Запазването на корупцията, на престъпността на белите якички и на организираната престъпност е резултат от липсата на твърдост по отношение на справянето с комунистическото минало.

Ключова дума за Ярослав Качински, несъмненият и авторитарен лидер на ПиС, е *uk?ad* (съгласнение), с което той има предвид тайни, неформални мрежи на политици, служители на сигурността, бизнесмени и престъпници. В речите и интервютата му *uk?ad* често се използва като обяснение за хода на събитията или за нечии политически действия, които той не одобрява. На критиките, че тезата им за *uk?ad* не е солидно подплатена, политиците от ПиС отговарят, че трудностите при посочването на детайлите на непочтените сделки само допълнително потвърждават колко добре прикрито, организирано и дълбоко вкоренено е това "съгласнение". Печелейки властта, ПиС изказаха съмнения относно целия процес на приватизация, настоявайки че той работи в полза на бившите комунисти. Те дори заиграваха с идеята за пълна проверка на собствеността, придобита след 1989, но след изборите не се върнаха към нея.

Службите за сигурност, особено разузнаването и контраразузнаването (Wojskowe S?u?by Informacyjne) играят централна роля в интерпретациите, които Качински предлага както за престъпленията на Третата Република, така и за проекта за Четвърта. Тъй като не са били прочистени и реформирани след 1989, тайните мрежи вътре в тези служби са успели да проникнат в бизнеса и медиите, използвайки ги за своите икономически и политически цели. Разформирането им и създаването на ново военно разузнаване и контраразузнаване се превръща в ключов пункт от програмата на ПиС, заедно с организирането на агенция за борба с корупцията. И двете бяха осъществени като първата се съпътстваше с безпрецедентно огласяване на имена на хора, работили за въпросните служби. Така, полски отличителен белег се оказа не само изобличаването на действителни или предполагаеми агенти на полската политическа полиция от времето на комунизма (това се правеше с ентузиазъм в цяла Централна и Източна Европа), но също и на агентите от службите в периода *след* промяната.

Но не би било справедливо да свеждаме целия проект на ПиС до обикновена конспиративна теория на историята. В един по-широк

смисъл, това е националистично–консервативен проект, ръководен от визия за общество, организирано около партиотични ценности, добиващи силата си от моралните традиции, вкоренени в католическата вяра, гордо с историята си и готово да се бори за свое място в една Европа на суверенни национални държави. ПиС не е антиевропейски ориентирана (което, така или иначе, не би било мъдра идея, имайки предвид мощната обществена подкрепа, на която се радва ЕС, и обема на финансовата помощ, която страната трябва да получи), но питае дълбоки подозрения по отношение на действителните мотиви на европейските партньори и не се отличава с особено търпение за постигане на същинско разбиране относно реалните механизми на процеса на унификация в Европа. Много важен пункт в платформата на ПиС е "политиката на историята" (*polityka historyczna*), съзнателен опит за анализ, дискусия и изложение на миналото по начин, водещ до укрепване на националното чувство за идентичност и цел. Още докато беше кмет на Варшава, Лех Качински получи широко обществено одобрение за откриването на Музей на Варшавското въстание (срещу немската окупация през 1944). След като ПиС взе властта, името на Министерството на културата бе променено на Министерство на културата и националното наследство, а персоналът бе съставен предимно от млади интелектуалци, близки до ПиС.

ПиС е далеч от това, което обикновено се нарича "либерално" в рамките на политическата философия и на политическите ценности. В съвсем слаба степен лидерите ѝ проявяват разбиране или съчувствие към малцинствата (особено на тези по сексуална ориентация), имат слаба чувствителност към проблемите на жените, слабо търпение спрямо създаването на различни НПО и към гражданското общество като цяло. Също така те демонстрират предпочитания към силна изпълнителна власт. Защитата и разширяването на човешките и гражданските права не заема първите места в дневния им ред. Значим елемент в идеологията и програмата на ПиС (което не е изненадващо) е липсата на каквато и да било милост към онези, които нарушават закона — правосъдието трябва да действа бързо и сурово и онези, които трябва да бъдат защитавани, са жертвите, а не подсъдимите. Те заслужават наказание, а не ресоциализация: в действителност, поради суровите политики за изпълнение на закона, затворите са претъпкани и то до такава степен, че Полша бе смърнена от евпорейските институции за нечовешко отношение към затворниците.

Разцепването на десницата

Гражданска платформа, втората партия по обществена подкрепа, споделя подобни консервативни ценности, въпреки че не е толкова явно националистически ориентирана. ГП притежава по–рафиниран, изтънчен и цивилизован образ, причина за който е различният ѝ профил, както го очертават социологическите изследвания. Програмата ѝ е консервативно–демократична и печели подкрепа от страна на електорат, който е антикомунистически ориентиран, по–консервативен в сравнение със симпатизантите на либералния Съюз на свободата, но в същото време подкрепящ пазарната икономика, цялостната модернизация и относителната културна отвореност. ГП е особено популярна сред предприемачите и някои слоеве от интелигенцията.

Единствената ясна разлика между двете партии е отношението им към икономическата политика. ГП е явно и радикално пропазарно ориентирана и проведе своята предизборна кампания под флага на

плоския данък и намаляването на данъците като цяло. Лозунгът им беше "3 x 15", израз на идеята данъка върху личните доходи, корпоративният данък и данък добавена стойност да бъдат 15 %. Независимо, че по икономическите въпроси Гражданската платформа стои близо до либералната част на спектъра, това не е така по отношение на човешките права, поне доколкото може да се съди по отношението им към "лустрацията" (вж. по-долу).

Въз основа близостта си, преди изборите през 2005 г. двете партии обявиха, че ще формират коалиционно правителство. Затова, всъщност голяма част от избирателите гласуваха с идеята да допринесат за създаването на подобна дясно-центристка управляваща коалиция и бяха разочаровани, когато това не се случи. Остава открит въпросът защо стана така. Може би различните визии за икономическата политика изиграха определена роля. Доколкото лидерите на ПиС не проявяват особен интерес към икономиката, нито пък разполагат с много (или изобщо с някакви) експерти по икономическите въпроси, по време на предизборната кампания те акцентираха върху социалната солидарност.

Причина за разцепването би могла да бъде и надпреварата за президент между Лех Качински и Туск, предшествала непосредствено парламентарните избори — надпревара, довела до жестока битка между двете партии с всички възможни емоционални и лични следствия. Но също така е много вероятно Ярослав Качински, авторитарният лидер на ПиС, разбирайки, че неговата партия има малка преднина пред ГП, да е решил, че ще може да избегне разделянето на властта с ГП и вместо това да формира коалиция с други по-малки и по-слаби партии.

Такива той откри в лицето на популистката, анти-капиталистически ориентирана Самоотбрана и крайно дясната Лига на полските семейства (ЛПС). Лидерът на последната, Роман Гертх е бил също така лидер на движението Всеполска младеж (Młodzie? Wszepolska), което — освен че взема името на предвоенното антисемитистко младежко движение — в реториката и ритуалите си наподобява фашистките организации. От страна на Качински включването на лидера на Самоотбрана Анджей Лепер в кабинета, бе хазартен ход, тъй като репутацията както на самия Лепер, така и на антуража му, сериозно опетнява образа на ПиС като партия, предана на идеята за морална революция. Лидерите на Самоотбрана са известни с политическия си цинизъм, стигащ до крайности; някои от тях биват обвинявани в политическо хулиганство и дори в измама. Но Лепер, разполагащ със слаба електорална подкрепа, независимо от реториката му, в края на краищата прави каквото г-н Качински му нареди. Взаимоотношенията с ЛПС са по-сложни, доколкото изглеждат част от по-големия план за консолидиране на лагера на полската десница. Неведнъж Ярослав Качински даваше гласност на идеята си за формиране на широко политическо движение (или партия), изразяващо консервативни, християндемократически ценности, противопоставящо се на либералните и лявоцентристки политически формации. Така, неговата мишена бе не само ЛПС, но и още един значим сегмент от полския социално-политически живот — публиката на *радио Мария* — радиопредаване и едновременно с това социално движение, ръководено от дясноориентирания свещеник, отец Тадеуш Ридзик, радващо се на сериозна подкрепа от страна на по-слабо образованото и по-възрастно поколение от провинцията.

Въпросът за лустрацията

В Полша, както в много други посткомунистически държави, лустрацията е ключов въпрос за интелектуалците, за политическата класа и във все по-голяма степен за католическата църква. Архивите на бившата комунистическа политическа полиция са отворени за изследователи и журналисти и почти всеки месец в медиите се огласяват нови случаи на вербувани доносници. Законът изисква също при заемането на определени позиции да се декларира дали въпросните лица са сътрудничили на тези служби. В случай, че са подали лъжлива информация, те подлежат на правни санкции. Но според лагерът, който е "за лустрацията", това не е достатъчно. Хората в него искаха значително да се умножат категориите на лицата, които подлежат на лустрация, списъците на агентите да бъдат публикувани, а секретните документи да станат достъпни за широката общественост. Те изтъкват морални аргументи, акцентират върху необходимостта да застанем лице в лице с истината и със същинската справедливост и дори се позовават на думите на Христос, че "истината ще ви направи свободни". Те критикуват опонентите на закона за лустрацията, в най-добрия случай, за двойния им морален стандарт и за това, че изкривяват образа на миналото, а в най-лошия, че съзнателно прикриват извършителите на престъпления.

Опонентите, от своя страна, посочват невъзможността да бъде осъществена честна лустрация на практика, доколкото документите, останали от комунистическия апарат за сигурност са пристрантни и непълни (разбирайки, че режимът ще падне, шефовете на службите нареждат те да бъдат унищожени). Също така те изтъкват, че контактите и дори сътрудничеството с режима на държавния социализъм, включително с репресивния му апарат, се характеризират с множество различни нюанси, поради което е трудно да се правят категорични изводи без задълбочен анализ на всеки отделен случай. Освен това виждат несъвместимост между много от предложените лустрационни процедури, от една страна, и базисните идеи за върховенството на закона, в частност равенството пред закона и презумпцията за невинност, от друга. Затова те открито заявяват морално възмущение от огласяването в медиите на имена на действителни или заподозрени агенти, тъй като на обвинените практически не се дава възможност за защита. Лустрацията, по тяхно мнение, често е свързана в много слаба степен със стремежа към истината и по-скоро е част от актуалните политически борби, в които изобличаването на някой (жив или дори мъртъв) отслабва позициите на лагера, с който се свърза името му. Така, общата позиция на опонентите на лустрацията е "забравете и простете".

Парадоксални са възгледите на Католическата църква и нейната йерархия по този въпрос. Излишно е да се напомня, че Полската църква е открит противник на комунистическия режим и че — особено 70те и 80те — играе важна роля за осигуряването на публична сфера, оставаща извън държавния контрол, и за формирането на гражданско общество. Също така, в политически план, тя стои по-близо до дясната част на спектъра, отколкото до либералната левица, която бива обвинявана в морален релативизъм. Но църквата не е особено въодушевена от идеята за лустрация (изказванията ѝ са енигматични и метафорични) и в частност, за лустрация сред собствените ѝ служители. Вероятно за никого не е изненада фактът, че клирът е бил под постоянно наблюдение, често дори е подлаган на тормоз, но в същото време е имал много контакти с властите — приблизителната оценка е, че реално около 10 % от свещениците са действали като информатори.

Иницираните действия от страна на Пис и ГП (които заемат по-радикална позиция по въпроса за лустрацията) за изменения в съществуващите наредби допълнително наливат масло в огъня на тези дебати. През 2005 г. бе приет нов закон за лустрацията, подготвен от млади представители на Пис и след това бе отново променен през 2006 г., тъй като дори президентът Качински го оцени като твърде радикален. В настоящият му вид той включва широк обхват от 53 политически и професионални категории, дефинирани като "обществени функции", като по този начин обхваща може би около 700 000 лица, подлежащи на процедура, при която всеки, попадащ във въпросните категории и роден преди август 1972 г. е задължен да декларира дали е работил за или сътрудничил на службите за сигурност. Ако се установи, че е сътрудничил, той не подлежи на наказание, но лъжесвидетелството води до правни санкции и наказание, включително десетгодишна забрана да изпълнява съответната функция. Още повече, самият отказ за изпълнение на тази процедура в определен срок автоматично, без съдебен процес, води до такава десетгодишна забрана. В случай, че лицето попада в голяма част от категориите, това означава *Berufsverbot* (забрана за заемане на каквито и да било длъжности)). Този нов вариант на закона за лустрацията породил множество протести, особено сред журналистите и заемащите академични позиции. Според тях подобна забрана е равнозначна на нарушаване на основните човешки права, включително свободата на словото и на изследването. Законът, също така, се обявява за антиконституционен от група лявоориентирани народни представители и в момента се очаква постановлението на Конституционния съд.

Опетнен образ?

След встъпването си във власт, Пис започва активен процес на вътрешна консолидация, стигащ до отклоняване от някои закони, като например случая с реструктурирането на независимата агенция, отговаряща за контрола над електронните медии, по начин, отговарящ на собствените ѝ нужди. Правителството, оглавявано от Пис, предприе множество персонални промени в състава на администрацията и в бордовете на директорите на компании, в които държавата притежава мажоритарен дял. Основният принцип на кадровата политика изглежда, че е предаността към представителите на Пис и към нейните лидери. Не е изненада това, че Пис, както обикновено става с партиите във властта, започна да привлича опортюнисти и кариеристи, борещи се за позиции. И Пис не криеше правилата за провеждане на кадрови промени. Очевидното вкопчване във властта, както и съмнителния от морална гледна точка съюз със Самоотбрана и ЛПС опетни до известна степен морално чистия образ, който Пис се опитваше да изгради.

Друг проблем за Пис е ефективността на управлението ѝ. Макар да доказва, че се справя много добре по отношение на консолидирането на властта, това съвсем не е така по отношение на реалното управление на страната и на различните предизвикателства, които трябва да бъдат посрещнати. Нейната външна и икономическа политика — и по-общо, отношението ѝ към въпросите на модернизацията — са подложени на остри критики. Външната ѝ политика спрямо Германия, ключовият партньор на Пис в ЕС, доведе до влошаване на отношенията между двете страни. Независимо от специалния акцент, който тази партия постави върху полско-американските отношения, тяхното състояние е сходно, тъй като Полша в лоши отношения с Германия е по-малко интересна за САЩ. В действителност Пис няма външна политика, като изключим

някои радикални изказвания, които прави от време на време.

Същото може да се каже и за икономическата ѝ политика. Лидерите ѝ говорят по тези въпроси неясно и не разполагат с екип с ясна визия за бъдещето. Въпросите, свързани с развитието, например, сферата на изследванията и иновациите, се засягат само на думи. Изглежда, че единственият стимул за провеждане на модернизационна политика е необходимостта от разработване на проекти за усвояване на европейските фондове. Независимо от това, че в предизборната си кампания ПиС акцентира върху социалната солидарност, реално много малко бе направено в сферата на социалната политика, а здравната реформа е в застой.

Част от проблема е липсата на компетентни хора. А колкото до самите братя Качински, визията им за модерна държава изглежда архаична и наподобява полуавторитарните модели от първата половина на изминалия век. (Интервюто на Лех Качински за *Gazeta Wyborcza* по случай 80тата годишнина от Майския държавен преврат на Пилсудски от 1926 г. беше забележително. За нещастие, той изглежда няма какво интересно да каже за настоящето или бъдещето.) Преди да вземат властта братята Качински не показваха никакъв интерес към събитията по света; те не говорят чужди езици и никак не е учудващо, че веднъж *The Economist* ги описа като "честни, но провинциални". Другите основни лидери на ПиС, с малки изключения, не се различават особено, но при все това са на светлинни години от коалиционните си партньори и по-специално от Самоотбрана.

Прочистването на персонала в администрацията, инициирано от ПиС, което се дължи колкото на недоверието им към хора, свързани с предишното правителство, толкова и на натиска за получаване на позиции от страна на техните привърженици, само влошава ситуацията. Редица важни места бяха заети от хора без адекватен опит, а в много институции бе унищожена приемствеността. Но независимо от тези петна върху моралния ѝ образ и от твърде спорния състав на правителството, ПиС все още се радва на широка електорална подкрепа, стигаща 30 % според социологическите проучвания. Тъй като се отчита висок икономически растеж, отчасти защото нараства износът и благодарение на положителното влияние на финансовите потоци от ЕС, все пак изглежда, че икономиката процъфтява.

Основният конкурент на ПиС в дясно — ГП — също получава широко обществено одобрение. Но електоратът на двете партии е различен. Както показаха две проучвания на общественото мнение и местните избори (ноември 2006), ПиС се подкрепя от по-възрастното, по-слабо образовано, селско население, докато ГП — от младото, образовано, живеещо в градовете население. Съответно ГП е и по-отворена както за процесите на модернизация, така и към света като цяло. На кметските избори ПиС изгуби мнозинството от гласовете в повечето големи градове. Особено болезнена бе загубата във Варшава, където Хана Гронкевич-Валц от ГП спечели срещу Кажимеж Марчинкевич, бивш министър-председател от ПиС, действащ кмет на града по време на изборите и най-популярна политическа личност в страната. Тези резултати недвусмислено показват, че ГП е по-глобална партия, докато ПиС е по-провинциална. Но и двете добре разбират, че посоката надясно е вярната¹.

Защо завой надясно?

Подкрепата, на която се радват двете партии, както и популярността на *Радио Мария* и ЛПС са знак за разпространяването в полското общество на нагласи, възприятия и ценности, които са в основата на склонността да се гласува

¹ Непреводима игра на думи с двете значения на "right", означаваща "дясно" и "правилно", "вярно".

Published 2007-11-20

Original in English

Translation by Ина Димитрова

Contribution by Critique & Humanism

First published in Critique & Humanism 23 (2007) (Bulgarian version), Transit 33 (2007) (German version)

(c) Яцек Коханович/Critique & Humanism

(c) Eurozine